

Таким чином, упродовж 1990–1991 рр. Львівська обласна рада безуспішно намагалася реалізувати Концепцію переходу до ринкової економіки, що виявилось непосильним завданням в умовах планової командно-адміністративної системи господарювання. Численні звинувачення Львівського обкому КПУ у бездіяльності у соціально-економічній сфері не відповідали дійсності і були демагогічними. Львівська обласна рада спробувала запровадити низку новацій у соціально-економічній сфері, кінцева мета яких – забезпечення населення якісними продуктами харчування, медикаментами, ліквідація безробіття, зменшення черг на житло, боротьба із корупцією та хабарництвом, а також дефіцитом товарів першої необхідності. Нормативно-правові акти заклали підґрунтя реформ, однак не вирішили численних проблем місцевого населення. Створення кооперативів, роздержавлення підприємств, організація фермерських господарств, зважена фіскальна політика могли принести результати у довгостроковій перспективі, проте не дали відчутного результату у 1990–1991 рр.

Список використаних джерел

1. Романів Є. Альтернативи ринку нема / Є. Романів // За вільну Україну. – 1990. – 22 вересня. – С. 1.
2. Романів Є. Під програму потрібен уряд / Є. Романів // За вільну Україну. – 1990. – 30 жовтня. – С. 3.
3. Про другу сесію Львівської обласної Ради народних депутатів // За вільну Україну. – 1990. – 28 серпня. – С. 1.
4. 11 вересня – друга сесія обласної Ради // За вільну Україну. – 1990. – 14 серпня. – С. 1.
5. Концепція формування елементів ринкової економіки у Львівській області // За вільну Україну. – 1990. – 3 жовтня. – С. 3.
6. Час вимагає співпраці // За вільну Україну. – 1990. – 25 липня. – С. 1.
7. Козловський Б. Від сірника до автобуса / Б. Козловський // За вільну Україну. – 1991. – 5 квітня. – С. 1.
8. Контроль Ради. Яким йому бути? // За вільну Україну. – 1991. – 29 травня. – С. 3.
9. Мельник В. Перший крок від прірви / В. Мельник // За вільну Україну. – 1990. – 31 липня. – С. 3.
10. Чорновіл В. За нами народ, який прокинувся. Виступ претендента пост Голови Верховної Ради України 30 травня 1990 р. / В. Чорновіл // За вільну Україну. – 1990. – 26 липня. – С. 2.
11. Козловський Б. Кооператори не здаються / В. Козловський // За вільну Україну. – 1991. – 23 квітня. – С. 3.
12. Про утворення Комітету розвитку території і ринкової інфраструктури. Ухвала львівської обласної Ради народних депутатів // За вільну Україну. – 1991. – 24 квітня. – С. 1.
13. Бабійчук О. Як роздержавити підприємство? / О. Бабійчук // За вільну Україну. – 1990. – 4 жовтня. – С. 3.
14. Заява Львівської обласної Ради народних депутатів // За вільну Україну. – 1991. – 24 січня. – С. 1.
15. Про додаткове виділення земельних ділянок // За вільну Україну. – 1990. – 4 липня. – С. 3.
16. Економіка у кризовому стані // За вільну Україну. – 1990. – 19 липня. – С. 1.

References

1. Romaniv Je. Al'ternatyvy rynku nema / Je. Romaniv // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1990. – 22 veresnja. – S. 1.
2. Romaniv Je. Pid programu potriben urjad / Je. Romaniv // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1990. – 30 zhovtnja. – S. 3.
3. Pro drugu sesiju L'vivs'koi' oblasnoi' Rady narodnyh deputativ // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1990. – 28 serpnja. – S. 1.
4. 11 veresnja – druga sesija oblasnoi' Rady // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1990. – 14 serpnja. – S. 1.
5. Koncepcija formuvannja elementiv rynkovoї ekonomiky u L'vivs'kij oblasti // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1990. – 3 zhovtnja. – S. 3.
6. Chas vymagaje spivpraci // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1990. – 25 lypnja. – S. 1.

7. Kozlovsk'kyj B. Vid sirnyka do avtobusa / B. Kozlovsk'kyj // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1991. – 5 kvitnja. – S. 1.

8. Kontrol' Rady. Jakym jomu buty? // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1991. – 29 travnja. – S. 3.

9. Mel'nyk V. Pershyj krok vid prirvy / V. Mel'nyk // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1990. – 31 lypnja. – S. 3.

10. Chornovil V. Za namy narod, jakyj prokynuvlja. Vystup pretendenta post Golovy Verhovnoi' Rady Ukrai'ny 30 travnja 1990 r. / V. Chornovil // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1990. – 26 lypnja. – S. 2.

11. Kozlovsk'kyj B. Kooperatory ne zdajut'sja / V. Kozlovsk'kyj // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1991. – 23 kvitnja. – S. 3.

12. Pro utvorennja Komitetu rozvytku terytorii' i rynkovoї infrastruktury. Uhvala l'vivs'koi' oblasnoi' Rady narodnyh deputativ // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1991. – 24 kvitnja. – S. 1.

13. Babijchuk O. Jak rozderzhavyty pidpryjemstvo? / O. Babijchuk // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1990. – 4 zhovtnja. – S. 3.

14. Zajava L'vivs'koi' oblasnoi' Rady narodnyh deputativ // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1991. – 24 sichnja. – S. 1.

15. Pro dodatkove vydilennja zemel'nyh diljanok // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1990. – 4 lypnja. – S. 3.

16. Ekonomika u kryzovomu stani // Za vil'nu Ukrai'nu. – 1990. – 19 lypnja. – S. 1.

Apalkov M. V., competitor research Center of the Ukrainian–Polish relations Institute of Ukrainian them I. Krypakevicha NAS of Ukraine (Ukraine, Lviv), oleg-muravskiy@ukr.net

Implementation of elements market economy of Lviv regional council calling from and 1990–1991 years

Socio-economic reforms of the Lviv regional soviet of the first democratic convocation in the context of social and political processes in USSR the analysed. The socio-economic state of the Lviv area is described at the end of 1980–th, the features of forming of elements of market economy are certain in the Lviv area. The special attention is turned on Conception of transition of the Lviv area on market relations, Conception of agriculture, Conception of decision of housing problem certainly them positive and negative parties, prospects of introduction. It is marked that normatively-legal acts pained soil of reforms, however decided numerous problems of local population, but taken measure (creation of cooperative stores, organization of farms, fiscal politics is self-weighted) did not bring desirable results.

Keywords: the Lviv regional soviet, market economy, reforms.

Апальков М. В., соискатель, Центр исследования украинско-польских отношений Института украинведения им. И. Крипякевича НАН Украины (Украина, Львов), oleg-muravskiy@ukr.net

Внедрение элементов рыночной экономики Львовским областным советом первого демократического созыва в 1990–1991 гг.

Проанализированы социально-экономические реформы Львовского областного совета первого демократического созыва в контексте обществено-политических процессов в УССР. Охарактеризовано социально-экономическое состояние Львовской области в конце 1980-х гг., определены особенности формирования элементов рыночной экономики в области. Особое внимание обращено на Концепцию перехода Львовской области на рыночные отношения, Концепцию разгосударствления сельского хозяйства, Концепцию решения жилищной проблемы определено их позитивные и негативные стороны, перспективы внедрения. Отмечено, что нормативно-правовые акты заложили почву реформ, однако не решили многочисленных проблем местного населения, а принятие меры (создание кооперативов, разгосударствления предприятий, организация фермерских хозяйств, взвешена фискальная политика) не принесли желательных результатов.

Ключевые слова: Львовский областной совет, рыночная экономика, реформы.

* * *

УДК 94(477):325.86“1961/1991”

Кучерук М. С.

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та етнографії України, Одеський національний політехнічний університет (Україна, Одеса), kucherukmaryna@ukr.net

ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ЗДОБУТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Економічною основою громадянського суспільства є розвинутий середній клас, який, вважають, в Україні досить не сформований. Події 2013–2014 рр. в

Україні доводять не тільки європейськість української нації, а й наявність хоча й малочисельного, проте досить потужного громадянського суспільства.

Радянський період історії України, починаючи від діяльності шістдесятників і до проголошення незалежності, можна охарактеризувати як перший, культурницький етап розвитку громадянського суспільства (1961–1991 рр.). Безперечно, немає підстав говорити про сформованість у повній мірі середнього класу і громадянського суспільства на 1991 рік. Проте, діяльність дисидентів стала поштовхом, а виникнення неформальних організацій і подальше об'єднання в Народний Рух України стали першими кроками.

Здобуття незалежності відкрило як нові перспективи перед українською нацією, так і низку викликів. 1991 рік став початком нової епохи – незалежної, суверенної держави. Розбудова базису для успішного функціонування середнього класу і громадянського суспільства стали основними завданнями на наступні роки.

Ключові слова: дисиденти, громадянське суспільство, середній клас, буржуазія, неформальні об'єднання.

Наявність громадянського суспільства в Україні – тема досить контрверсійна. Розвинуте громадянське суспільство передбачає наявність таких складових: правову основу, економічну основу, соціальну основу, культурну основу, психологічну основу. Ці тези заперечити неможливо.

Так, дійсно. Але звідки взялось уявлення, що громадянське суспільство має охоплювати це **все** суспільство, або принаймні переважну його більшість? Чому не може вистачити 30, 20 чи навіть 10 відсотків пасіонаріїв, які усвідомлюють свої інтереси, що їхніми правами нехтують, і хіба вони не здатні об'єднатись?

Ми можемо говорити про передумови розвитку України як ринкової та демократичної європейської держави. На заході розрізняють старий середній клас (дрібні підприємці) та новий середній клас (добре оплачувані наймані працівники та державні службовці). У США до “верхнього” нового середнього класу зараховують викладачів, лікарів, юристів, менеджмент середньої ланки; до “нижнього” – більшу частину офісних працівників, учителів, поліцейських, значну частину торгового персоналу тощо [11, с. 18].

Середній, малий та макробізнес є основою не лише економічного розвитку і конкуренції, а й політичної конкуренції і демократичних свобод. В Україні роль таких підприємств складає 67,8% зайнятих і 57,6% обсяг реалізації товарів та послуг. Власників підприємств із чисельністю зайнятих від 10 до 250 та обсягом реалізації від 2 до 50 млн. євро в Україні можна інтерпретувати як дрібну буржуазію; також і господарів мікропідприємств із чисельністю зайнятих до 10 осіб та фізичних осіб-підприємців (ФОП). Чисельність середньої буржуазії не більш як 1% усіх домогосподарств (13,5 млн. без урахування Донбасу). Тим часом дрібна буржуазія (без Криму та Севастополя) 2013 р. включала 1,25 млн. ФОП та власників більшості з 301,3 тис. мікропідприємств. Відтак отримуємо 1,55 млн. дрібних виробників, які становлять 1/10 усіх домогосподарств країни [11, с. 19]. Отже, ми можемо говорити про наявність нечисельного середнього класу в Україні, як основу громадянського суспільства і європейських, ліберальних цінностей.

Формування середнього класу і громадянського суспільства в Україні – історичне явище, і, як будь-яке історичне явище воно має свої передумови, і свою періодизацію. Метою даної статті є висвітлення першого, на мою думку, культурницького періоду громадянського суспільства (згідно превалюючих настроїв) і його роль у здобутті незалежності – як особистої, так і державної.

Національне відродження, проголошення незалежності України, розвиток громадянського суспільства набули широкого висвітлення в сучасній історико-політичній думці: це дослідники В. Л. Агапов, С. В. Адамович, О. В. Гарань, Г. І. Гончарук, В. М. Даниленко, Г. Касьянов, Н. М. Кіндрачук, І. Б. Кривдіна, Ю. В. Кузьменко, С. В. Кульчицький, А. М. Русначенко, М. К. Смольницька, О. Субтельний, О. Г. Чувардинський, М. Шульга. Всі вони висвітлюють різні аспекти проблематики і стоять на різних позиціях. Заради зручності, виклад їх позицій і посилання на їх доробок наведено нижче.

О. Г. Чувардинський відзначає особливість розвитку громадянського суспільства тим, що в Україні воно формується тоді, коли проблема громадянського суспільства вже не є актуальною для розвинутих країн, відзначає “хвилеподібність” (підйом та занепад) розвитку цієї традиції і підпорядкованість громадянської ідеї соціальній або національній ідеї [19, с. 18, 25]. Тобто, процес формування громадянського суспільства йде вкупі із процесом національного визволення.

А. М. Русначенко (цитуючи іншого автора) відзначає, що з 1960-х рр. настав “золотий вік номенклатури”, яка всім керувала, все контролювала, але ні за що не відповідала. Від економічної до політичної, моральної сторони радянське суспільство жило за подвійними стандартами. У цьому суспільстві відбувалася поляризація інтересів, можливостей і реального становища рядових громадян та верхніх ешелонів номенклатури, яка за способом свого життя набувала рис колишніх правлячих класів Російської імперії [17, с. 193]. Далі, у своїй праці, А. М. Русначенко аналізує теоретичні здобутки дисидентів, і сам, ймовірно, розділяє думку, що номенклатура насправді перетворилася на буржуазію. Хоча, на мою думку, номенклатура побудувала насправді феодально-станове суспільство.

В таких умовах українська еліта мусила виживати. Українська буржуазія, ризикуючи життям (за підприємницьку діяльність передбачалася смертна кара), працювала у тіні. Українська інтелігенція і митці творили під постійним “наглядом”.

У 1961 році М. Хрущов почав нову хвилю десталінізації, кульмінацією якої стало винесення труни Й. Сталіна із кремлівського мавзолею. В умовах десталінізації українська творча еліта вдалася до нових спроб розширити межі творчого самовираження [18, с. 620–621].

Виникла нова генерація мислителів і творців, названими шістдесятниками. Це поети Л. Костенко, І. Драч, В. Симоненко, М. Вінграновський, критики І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, художниця А. Горська, кінорежисер С. Параджанов, поети В. Стус, В. Голобородько, історик В. Мороз, журналіст В. Чорновол, мистецтвознавець Б. Горинь та інші. Особливо широкого розголосу набув публіцистичний твір І. Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?”

На думку А. М. Русначенка, важливість виступу І. Дзюби полягала у наступному: це було публічне звернення неофіційної частини українства до існування української проблеми в СРСР і УРСР, відкриття автором і для себе, і для широких кіл, що таке питання існувало

на зорі радянської влади і проблеми ці виносилися на обговорення достатньо відкрито, ознайомлення читачів книги з призабутими ідеями українізації [17, с. 201].

Проти дисидентів ополчилася система. Володіючи монополією на засоби комунікації, режим всіляко перешкоджав поширенню інформації про дисидентів серед громадськості. Коли ж якась інформація все ж з'являлася, то вона звичайно була спотвореною і змальовувала дисидентів у негативному світлі. Режим намагався ізолювати дисидентів від суспільства, застосовуючи до них методи тиску, змушував їх покаятися або замовкнути. Тим, хто критикував режим, відмовляли у робочих місцях, у можливості здобуття освіти їхнім дітям, у даху над головою. Найвпертіших засуджували до тюремних термінів або запроторювали до психіатричних лікарень [18, с. 636–637].

Хоча й хрущовська відлига була короткотерміною і закінчилася “заморозками”, активність шістдесятників стала поштовхом до формування громадянського суспільства. Українським дисидентам закидають безсилість, наївний ідеалізм, аморфність і неорганізованість. Я вважаю, що роль шістдесятників применшена і про них несправедливо забувають. Дисиденти підготували ідеологічний ґрунт для здобуття незалежності. У свій час вони наважилися на найбільшу свободу, яку тільки може дозволити собі людина – свободу думки.

Забігаючи наперед, зазначимо що перебудовчі процеси в кінці 80–х – на початку 90–х рр. ХХ ст. стимулювали українське суспільство до національно-державного відродження [2, с. 10]. Підтримка незалежності посилювалася внаслідок відкриття репресивних сторінок радянської історії, релігійного ренесансу, незадоволення замовчуванням владою наслідків Чорнобильської катастрофи, погіршення соціально-економічної системи (як наслідок недоугої економічної політики більшовиків). Чи варто нагадувати, що вперше ці питання порушили дисиденти, а вже через двадцять років вони почали турбувати і все суспільство?

О. Г. Чувардинський називає шістдесятників “інтелектуально-духовним підґрунтям розвитку руху опору в Україні, його нового етапу”. Еволюція шістдесятництва в інші форми нонконформізму (інакомислення, політичне дисидентство, правозахисний рух) стала змістом руху в 60–80–ті рр. і визначила напрями формування політичної опозиції режимові [19, с. 13].

У 1975 р. рішучі дисиденти дістали новий імпульс, коли СРСР підписав Гельсінську угоду. Українська Гельсінська Група являла собою відкриту громадянську організацію.

У порівнянні зі своїми попередниками–шістдесятниками, правозахисний рух 1970–х рр. виявився набагато згуртованішим завдяки існуванню Української Гельсінської Групи, яку дослідниця І. Б. Кривдіна вважає своєрідним відбитком, продовженням усіх попередніх етапів розвитку українського руху опору [12, с. 20]. Програмні засади УГГ окреслено у статті наш завдання. УГГ ставила собі за мету слідкувати за виконанням обов'язків, які влада взяла на себе, підписавши Гельсінську угоду: “... Українська Група сприяння Виконанню Гельсінських

Угод та почала контролювати стан прав людини на Україні, постійно публікуючи матеріали про їх порушення, радянський уряд вороже зустрів їх діяльність. До утворення Групи всередині держави не було організацій чи товариств, які об'єктивно могли б перевірити видані радянською владою політичні векселі. Півстоліття радянська влада їх видавала і тут же викидала до смітярки. Там опинилися права на збори, маніфестації, свободу слова, друку, віросповідання та інші” [15, с. 23].

Книгу Ю. Бадзьо А. М. Русначенко називає більш ніж значним фактом української інтелектуальної традиції. Її значимість полягає насамперед у тому, що автор, знехтувавши будь-які цензурні і політичні перепони дав усебічний аналіз становища України у складі СРСР і перспектив української нації. До того ж, цей аналіз було здійснено на основі вивчення творів класиків марксизму–ленінізму. Це робило працю Ю. Бадзьо двічі небезпечною для влади [17, с. 212]. Так, Ю. Бадзьо висловлює відкрито марксистську позицію: “На наш жаль і сум, серед російських марксистів (і особливо фракції “більшості”) панує тепер вельми централістичний настрій, і вони відносяться до України (принаймні до міської її частини) як до території їхнього монопольного впливу. Само собою, що ми не можемо не провадити боротьби з такою національною нетерпимістю російських товаришів і будемо се робити доти, доки вони не визнають за нами всіх прав, доки вони не почнуть числитися з нами як з представниками українського робітництва” [3, с. 59].

У другій половині 80–х років система Радянського Союзу стала проявляти збої: занепад економіки, ідеологічна, соціальна, духовна і політична криза. Адміністративно–командна система себе вичерпала [5, с. 13].

Зародження масового громадсько–політичного руху в другій половині 1980–х рр. починалося з виникнення чисельних неформальних груп, об'єднань, організацій. В. М. Даниленко і М. К. Смольницька наводять архівні дані. Якщо на кінець 1986 р. такі угруповання тільки де–не–де виникали і не мали достатньої сили й ресурсів для розвитку (їх відразу виявляли, проводячи з учасниками руху відповідну профілактичну роботу), то з 1987 р. кількість неформальних об'єднань збільшується. Якщо наприкінці 1988 р. кількість культурно–історичних, суспільно–політичних, екологічних, спортивних та інших самодіяльних груп, об'єднань, організацій становила кілька тисяч, то вже на червень 1989 р. зросла до понад 47 тисяч [6, с. 6].

У серпні 1987 р. виник Український культурологічний клуб (УКК) [6, с. 7]. 23 жовтня 1987 р. у Львові в клубі Львівського політехнічного інституту виникло неформальне об'єднання “Товариство друзів Лева”. У 1987 р. виникають Комітет захисту Української католицької церкви, асоціація “Зелений світ”. У січні 1988 р. при Будинку вчених АН УРСР створено українознавчий клуб “Спадщина”, у березні виникає товариство “Громада” (самодіяльне історико–культурне об'єднання студентської молоді Київського державного університету). У 1988 р. відновила свою діяльність Українська Гельсінська група [6, с. 9].

Згодом більшість з них влилися у перше всеукраїнське об'єднання – Народний Рух України

(спочатку “за перебудову”, а потім за незалежність). Г. І. Гончарук вказує на дискусію з приводу того, хто є фундатором Руху, серед ймовірних “кандидатів” називає товариство “Меморіал”, Спілку письменників України, Товариство української мови імені Тараса Шевченка, “неформали” [5, с. 14]. Проте, це немає великого значення, хто саме був фундатором Народного Руху.

Саме явище Народного Руху України є проявом громадянського суспільства. Рух став “і найбільшою, і наймасовішою, і найдинамічнішою демократичною організацією” [7, с. 19]. С. В. Кульчицький називає Народний Рух і породженням реформи М. Горбачова, і одним із чинників, які перетворили бюрократичну горбачовську “перебудову” на революційний процес [14, с. 10].

16 лютого 1989 р. проект програми Народного Руху України за перебудову було опубліковано в газеті “Літературна Україна”. Від цього моменту в середовищі неформальних об’єднань різних міст республіки (Київ, Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Кривий Ріг, Нікополь, Новомосковськ, Сімферополь, Севастополь, Ялта, Вінниця, Харків, Хмельницький, Черкаси, Тернопіль, Житомир, Львів) почалося пошуківлення. Відразу ж партійні і державні органи розгорнули кампанію широкомасштабної протидії шляхом гострої критики проекту на всіх рівнях. Проте влада вже не могла зупинити процес наростання громадсько-політичної активності суспільства [6, с. 14].

Вибори до Верховної Ради УРСР, які відбулися у травні 1990 р. відбувалися у стані конкуренції між демократичним табором і комуністами. Хоча комуністів і номенклатуру, в силу їх інтересів і світоглядної позиції важко віднести до громадянського суспільства, їх мусимо згадати теж.

Партійно-державна номенклатура наприкінці 1980–х рр. перебувала у кризовому стані. Дослідниця Ю. В. Кузьменко називає чотири причини. По-перше, у 1989 р. комісія ЦК КПРС із питань партійного будівництва та кадрової політики прийняла рішення про ліквідацію “обліково-контрольної номенклатури”, що покляло початок руйнуванню структурної організації номенклатури. А скасування ст. 6 Конституції СРСР стало нормативно-правовим оформленням знищення монополії КПРС на владу. По-друге, наприкінці 1989 – на початку 1990 рр. стартували процеси дезінтеграції в КПУ, які зачепили й номенклатурні кола. На початку 1990 р. почала оформлюватися Демократична платформа КПУ. По-третє, очевидним став розрив між номенклатурою та партійними низами, унаслідок чого КПУ почала втрачати свою традиційну соціальну опору. По-четверте, не було взаєморозуміння не лише між номенклатурою та громадськістю, а й між різними шаблями номенклатурної ієрархії [13, с. 28].

Реформа політичної системи, проведена М. Горбачовим у СРСР, підірвала основи функціонування номенклатури, а реалії політичного життя в республіці позбавили її колишньої монолітності, номенклатура фактично припинила своє існування як єдина політична сила. Проте частина номенклатури завдяки звільненню від партійних та ідеологічних обмежень (*чи то декларації про свою раптову прихильність до лібералізму*), запозиченню національно-демократичної риторики та зближенню з

найбільш конформістськими членами опозиції зуміла здійснити успішний транзит до новоутворених владних структур України [13, с. 39].

Серед комуністів чітко виділилися три групи: прихильники Демократичної платформи КПРС, ортодокси і та частина номенклатури, яка схилилася до використання національного питання у своїх інтересах. Саме ця частина отримала більшість в новій Раді: 239 депутатів, яких очолював Олександр Мороз. Інші 138 депутатів-комуністів розподілилися між Демократичною платформою і ортодоксами. Депутатський корпус на 57% складався із голів і замісників голів обласних, міських і місцевих рад, керівників підприємств і їх замісників, голів колгоспів і директорів совгоспів, робітників партійного апарату, міністрів і їх замісників. Націонал-демократи, які створили в листопаді 1989 р. Демократичний блок (НРУ, екологічна асоціація “Зелений світ”, “Меморіал”, Українська Гельсінська Спілка і Товариство української мови ім. Т. Шевченка), отримали близько 25% голосів (108 мандатів), створили групу “Народна Рада” [9, с. 16–17].

Організація багатотисячних маніфестацій, мітингів, демонстрацій, численні акції членів Руху сприяли тому, що наприкінці 1990–го – початку 1991 рр. почався процес формування коаліції національно-демократичних сил із розрізнених товариств, спілок, організацій та неформальних груп. 6 червня 1991 р. у Верховній Раді було сформоване демократичне депутатське об’єднання – Народну Раду, яка складалася здебільшого з членів Народного Руху. Завдячуючи Народній Раді була прийнята “Декларація про державний суверенітет України” від 16 липня 1990 р. [10, с. 219].

Робітничий рух набув розвитку у результаті виникнення гострих проблем в економіці, які негативно позначилися на умовах життя людей. Якщо в 1986 р. в робітничому середовищі влада фіксувала тільки прояви невдоволення серед окремих працюючих, то в 1989 р. воно вибухнуло робітничими страйками. Перші масові страйки в УРСР розпочалися влітку 1989 р. на вугільних шахтах Донбасу. Спочатку, 15 липня, зупинила роботу шахта “Ясинуватська-Глибока”. Через кілька днів цей рух охопив робітників більше половини вуглевидобувних підприємств регіону – з 286 шахт страйкували 203 із загальною чисельністю страйкуючих 120 тис. осіб. Поступово до страйкового руху приєдналися три західні області – Волинська, Тернопільська, Львівська, а також трудові колективи Києва [6, с. 17–18].

У січні 1991 р. групи робітників виробничого об’єднання (ВО) “Красноармійськвугілля”, донецької шахти ім. газети “Соціалістичний Донбас” відвідали гірників Червонограда. У Львові відбулася зустріч шахтарів із головою обласної ради народних депутатів В. Чорновола, а в Донецьку активісти НРУ організували зустріч львівських студентів із колективом підприємства ім. О. Засядька. Вимога “суверенітет України без анексії та контрибуцій”, яка вперше пролунала на шахтарських мітингах у липні 1990 р., у 1991 р. отримала у середовищі гірників значну кількість прихильників.

Антигорбачовські настрої, зневіра у соціалістичній перспективі спонукали до об'єднання у політичній боротьбі потенціалів інтернаціонального за своїм змістом руху гірників Донбасу та націонал-патріотично налаштованих шахтарських колективів виробничого об'єднання "Укрзахідвугілля". Черговий крок щодо об'єднання зусиль колективів східного і західного вугільних регіонів було здійснено на засіданні Регіональної спілки страйкових комітетів Донбасу 26 лютого 1991 р. До раніше сформульованих економічних вимог страйку, призначеного на 1 березня 1991 р., з ініціативи представника ВО "Укрзахідвугілля" було внесено політичні вимоги: суверенітет Україні та переобрання Верховної Ради УРСР. Донецький дослідник В. Л. Агапов стверджує, що цей крок було здійснено перш за все з тактичних міркувань, адже спілка страйкомів Донбасу мала намір таким чином забезпечити виступ усіх шахтарів України єдиним фронтом; залучення політичних вимог лідери гірників Донбасу спочатку розглядали як формальність. Піднімаючи шахтарів на страйк, їх лідери ці вимоги не згадували [1, с. 25].

До повного взаєморозуміння між націонал-патріотами і шахтарями Донбасу було далеко. Лідери національно-патріотичних сил доцільність страйку гірників заперечували. Навесні 1991 р. демократичні сили розглядали його як "провокацію Кремля", а намагання гірників за допомогою страйку зберегти свій життєвий рівень оголошувалося проявом "ковбасної філософії". Руйнування внаслідок цієї боротьби економічного потенціалу республіки представлялося загрозою національним інтересам [1, с. 26–27].

Невдала спроба проведення всеукраїнського страйку стала наслідком розбіжностей інтересів інтелігенції і робітничого класу. В. Л. Агапов стверджує, що розкол шахтарського руху (у страйкових акціях узяли участь 20% колективів вуглевидобувних підприємств), відсутність опозиційної партії, здатної дати робітничому класу перспективи виходу із соціально-економічної і галузевої кризи, а також загальновизнаного національного лідера, який би спирався на масову централізовану силу, скромна матеріальна підтримка з боку національно-патріотичних сил багато у чому зумовили суперечливі результати двомісячної шахтарської акції [1, с. 33]. О. В. Гарань закидає націонал-демократам неспроможність ефективно підтримати страйкарів [4, с. 187].

Основою громадянського суспільства є міцний середній клас, або буржуазія. Окрім фізичного знищення буржуазії, протягом всього існування Радянського Союзу, влада цілеспрямовано виховувала у своїх громадян презирство і зневагу до буржуазії, а такі буржуазні цінності, як ініціативність, індивідуалізм, працьовитість, ощадливість, таврувалися і висміювалися. Більшовики намагались на генному рівні викоринити ці якості в українців. Проте, якщо в людини є ця "жилка", її не вичавиш. І плодами "перебудови" скористувалась не тільки національно свідомо інтелігенція.

В листопаді 1986 р. був прийнятий закон "Про індивідуальну трудову діяльність", який відкрив дорогу приватній ініціативі, але все ще забороняв використання найманої праці [8, с. 63]. Закон "Про кооперацію в

СРСР", який вступав в силу з 1 липня 1988 р., сприяв різкому зростанню недержавних форм господарювання у сфері обслуговування і торгівлі. Прийнятий у 1989 р. закон про оренду надав трудовим колективам право орендувати майно державних підприємств.

Спроби поєднати державну власність і адміністративно-командну економіку з атрибутами капіталізму – приватним підприємництвом і ринком виявилися нежиттєздатними. На відміну від інтелігенції, номенклатури і робітничого класу, діяльність і світогляд буржуазії в часи "перебудови" і на світанку української незалежності вивчена мало. Тому я змушена лише припустити, що, пам'ятаючи політику номенклатури щодо себе, буржуазія була зацікавлена у її усуненні від влади.

М. Шульга називає декілька версій причин розвалу СРСР і здобуття Україною незалежності. Перша версія: результат національно-визвольної революції, рушійною силою якої була національна інтелігенція. Сам М. Шульга відноситься до цієї версії досить скептично. Друга причина: сприятливий збіг обставин, коли центральна влада в Москві розклаталася, послабла і розвалилася в результаті серпневого путчу 1991 р. Третя версія: демократична революція, яку очолила інтелігенція [20, с. 12]. Сам М. Шульга схиляється до четвертої версії. Згідно неї, номенклатура, яка скористалася послабленням центральної влади і вже набула смаку до вигод від прибутку власності тих підприємств, які вони очолювали в період горбачовських реформ, і навколо яких вони наплодили в цей час низку посередницьких фірм, намагалася легалізувати своє право на дану власність [20, с. 13]. А. М. Русначенко вважає, що падіння режиму прискорило поєднання робітничого і національно-визвольного рухів [16, с. 296].

Щодо тієї чи іншої версії, на кожну з них знайдеться низка і підтвержень, і спростувань. Беззаперечним фактом лишається те, що проголошення незалежності стало результатом виступу єдиним фронтом всіх зацікавлених, незалежно від того, які інтереси вони переслідували: чи то збереження своєї влади і впливу, чи то з ідейних міркувань, чи то прагнення збереження соціально-економічних вигод і підвищення власного добробуту, чи то можливість займатися підприємницькою діяльністю.

Громадянське суспільство не має бути однорідним – це не тоталітарне і не авторитарне суспільство. Головним лозунгом європейської демократії є "цінність у різноманітності". Тому для громадянського суспільства провідною ознакою є толерантність, повага і здатність об'єднатися, і українське суспільство продемонструвало свою громадянську зрілість.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Радянський період, починаючи від діяльності шістдесятників і до проголошення незалежності, я вважаю першим, культурницьким етапом розвитку громадянського суспільства (1961 – 1991 рр.). Немає підстав говорити про сформованість у повній мірі середнього класу і громадянського суспільства на 1991 рік. Проте, діяльність дисидентів стала поштовхом, виникнення неформальних організацій і подальше об'єднання в Народний Рух України стали першими кроками.

Здобуття незалежності відкрило нові перспективи перед українською нацією, але й низку викликів. 1991 рік став початком нової епохи – незалежної, суверенної держави.

Першочерговим завданням стало пробудження національної ідентичності, виховання громадянських почуттів для більшості населення, відродження духовних традицій українського народу. А також виплекання рис, властивих українському менталітету, але вичавлених більшовицьким режимом – підприємництва, схильності до ризику, демократичності, толерантності, привітності, відродження вічових традицій Київської Русі і Запорозької Січі.

Для стабільності держави і економіки, важливою складовою національного поступу, став розвиток середнього класу, або національної буржуазії. Негативним проявом стало наростання презирства до представників бізнесу з боку населення, і з боку інтелігенції зокрема. Вивчаючи розвиток громадянського суспільства, варто замислитися і спробувати відповісти на питання: чи не прорахувалися націонал-патріоти у виборі союзників і чи виправдало себе презирливе ставлення інтелігенції до буржуазії?

Відновлення поваги до праці, до людей праці, виховання цивілізованих форм ведення бізнесу, залучення середнього класу до розбудови української держави і відновлення духовних традицій українського народу, стало ще одним завданням.

Список використаних джерел

1. Агапов В. Л. Взаємовідносини страйкового шахтарського й національно-демократичного рухів у 1991 р. / В. Л. Агапов // Український історичний журнал. – 2011. – № 4. – С. 23–40.
2. Адамович С. В. Революція на граніті 1990 р. та помаранчева революція 2004 р.: у пошуках ідеї соборності / С. В. Адамович // Національна революція: загальноєвропейська традиція та український контекст: Матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 2–3 березня 2012 р. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2012. – С. 9–18.
3. Бадзьо Ю. Право жити. Україна у складі СРСР, людина у системі тоталітарного соціалізму / Ю. Бадзьо. – К.: “Таксон”, 1996. – 400 с.
4. Гарань О. В. Убити дракона (3 історії Руху та нових партій України) / О. В. Гарань. – К.: Либідь, 1993. – 200 с.
5. Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. 1989–1996 рр. / Г. І. Гончарук. – Вид. друге, доп. – Одеса: Астропринт, 2014. – 336 с.
6. Даниленко В. М., Смольницька М. К. Шлях до незалежності: громадські рухи й суспільні настрої в УРСР другої половини 1980-х рр. / В. М. Даниленко, М. К. Смольницька // Український історичний журнал. – 2011. – № 4. – С. 4–22.
7. Драч І. Від Форуму до Форуму / Драч І. – К.: “Форум творчої молоді України”, 2006. – 270 с.
8. Касьянов Г. 1986–1990. Катастрофіка / Г. Касьянов // Forbes. – 2011. – № 10 (10). – С. 63.
9. Касьянов Г. Україна 1991–2007: очерки новітньої історії. – К.: Наш час, 2008. – 480 с.
10. Кіндрачук Н. М. Змагання Народного Руху України за незалежність України / Н. М. Кіндрачук // Національна революція: загальноєвропейська традиція та український контекст: Матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 2–3 березня 2012 р. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2012. – С. 217–222.
11. Крамар О. Русійна сила європейських перетворень / О. Крамар // Український тиждень. – 28.11.–4.12.2014. – № 48 (368). – С. 18–21.
12. Кривдіна І. Б. Гельсінський рух і його вплив на національно-політичні процеси в Україні (1976 – початок 90-х років): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Кривдіна Інна Борисівна. – Одеса, 2001. – 20 с.

13. Кузьменко Ю. В. Партійно-радянська номенклатура в умовах суверенізації УРСР (березень 1990 – серпень 1991 рр.) / Ю. В. Кузьменко // Український історичний журнал. – 2013. – № 4. – С. 26–39.

14. Кульчицький С. В. Народження Народного Руху України / С. В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 2010. – № 1. – С. 8–22.

15. Наші завдання // Українська гельсінська група: 1978–1982. Документи і матеріали. – Торонто – Балтимор: Українське Видавництво “Смолооскіп” ім. В. Симоненка, 1983. – 998 с.

16. Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні. Середина 1950-х – початок 1990-х років / А. М. Русначенко. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1998. – 720 с.

17. Русначенко А. М. Розумом і серцем. Українська суспільно-політична думка 1940–1980-х років / А. М. Русначенко. – К.: Видавничий дім “КМ Academia”, 1999. – 323 с.

18. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний / пер. з англ. Ю. І. Шевчука; вст. ст. С. В. Кульчицького. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.

19. Чувардинський О. Г. Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку: автореф. дис. ... доктора політ. наук: 23.00.02 / Чувардинський Олександр Георгійович. – Київ, 2008. – 31 с.

20. Шульга Н. Дрейф на обочину. Двадцять лет общественных изменений в Украине / Н. А. Шульга. – К.: ТОВ “Друкарня “Бізнесполіграф”, 2011. – 448 с.

References

1. Agapov V. L. Vzaemovidnosini straykovogo shahtarskogo y natsionalno-demokraticnogo ruhiv u 1991 r. / V. L. Agapov // Ukrayinskiy Istorichniy zhurnal. – 2011. – № 4. – S. 23–40.
2. Adamovich S. V. Revolyutsiya na graniti 1990 r. ta pomarancheva revolyutsiya 2004 r.: u poshukah ideyi sobornosti / S. V. Adamovich // Natsionalna revolyutsiya: zagalnoevropeyska traditsiya ta ukrayinskiy kontekst: Materiali vseukr. nauk. konf. z mizhnarodnoyu uchastyu. Ivano-Frankivsk, 2–3 bereznya 2012 r. – Ivano-Frankivsk: Lileya NV, 2012. – S. 9–18.
3. Badzo Yu. Pravo zhiti. Ukrayina u skladi SRSR, lyudina u sistemi totalitarnogo sotsializmu / Yu. Badzo. – K.: “Takson”, 1996. – 400 s.
4. Garan O. V. Ubiti drakona (z istoriyi Ruhu ta novih partiy Ukrayini) / O. V. Garan. – K.: Libid, 1993. – 200 s.
5. Goncharuk G. Narodniy Ruh Ukrayini. Istoriya. 1989–1996 rr. / G. I. Goncharuk. – Vid. druge, dop. – Odesa: Astroprint, 2014. – 336 s.
6. Danilenko V. M., Smolnitska M. K. Shlyah do nezalezhnosti: gromadski ruhi y suspilni nastroyi v URSR drugoyi polovini 1980-h rr. / V. M. Danilenko, M. K. Smolnitska // Ukrayinskiy Istorichniy zhurnal. – 2011. – № 4. – S. 4–22.
7. Drach I. Vid Forumu do Forumu / Drach I. – K.: “Forum tvorchoyi molodi Ukrayini”, 2006. – 270 s.
8. Kasyanov G. 1986–1990. Katastroyka / G. Kasyanov // Forbes. – 2011. – № 10 (10). – S. 63.
9. Kasyanov G. Ukraina 1991–2007: ocherki noveyshey istorii. – K.: Nash chas, 2008. – 480 s.
10. Kindrachuk N. M. Zmagannya Narodnogo Ruhu Ukrayini za nezalezhnist Ukrayini / N. M. Kindrachuk // Natsionalna revolyutsiya: zagalnoevropeyska traditsiya ta ukrayinskiy kontekst: Materiali vseukr. nauk. konf. z mizhnarodnoyu uchastyu. Ivano-Frankivsk, 2–3 bereznya 2012 r. – Ivano-Frankivsk: Lileya NV, 2012. – S. 217–222.
11. Kramar O. Rushiyina sila Evropeyskih peretvoren / O. Kramar // Ukrayinskiy tizhden. – 28.11.–4.12.2014. – № 48 (368). – S. 18–21.
12. Krivdina I. B. Gelsinskiy ruh i yogo vpliv na natsionalno-politichni protsesi v Ukrayini (1976 – pochatok 90-h rokov) : avtoref. dis. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 / Krivdina Inna Borisivna. – Odesa, 2001. – 20 s.
13. Kuzmenko Yu. V. Partiyno-radyanska nomenklatura v umovah suverenizatsiyi URSR (berezen 1990 – serpen 1991 rr.) / Yu. V. Kuzmenko // Ukrayinskiy Istorichniy zhurnal. – 2013. – № 4. – S. 26–39.
14. Kulchitskiy S. V. Narodzhennya Narodnogo Ruhu Ukrayini / S. V. Kulchitskiy // Ukrayinskiy Istorichniy zhurnal. – 2010. – № 1. – S. 8–22.
15. Nashi zavdannya // Ukrayinska gelsinska grupa: 1978–1982. Dokumenti i material. – Toronto – Baltimor: Ukrayinske Vidavnistvo “Smoloskip” im. V. Simonenka, 1983. – 998 s.
16. Rusnachenko A. M. Natsionalno-vizvoliny ruh v Ukrayini.

Seredina 1950–h – pochatok 1990–h rokov / A. M. Rusnachenko. – K. : Vidavnitstvo imeni Oleni Teligi, 1998. – 720 s.

17. Rusnachenko A. M. Rozumom i sertsem. Ukrayinska suspilno-politichna dumka 1940–1980–h rokov / A. M. Rusnachenko. – K. : Vidavnichiy dim “KM Academia”, 1999. – 323 s.

18. Subtelniy O. Ukrayina: Istoriya / O. Subtelniy / Per. z angl. Yu. I. Shevchuka; Vst. st. S. V. Kulchitskogo. – 3-te vid., pererob. i dop. – K. : Libid, 1993. – 720 s.

19. Chuvardinskiy O. G. Gromadyanske suspilstvo v Ukrayini: stanovlennya, funktsionuvannya, perspektivi rozvitku : avtoref. dis. ... doktora polit. nauk : 23.00.02 / Chuvardinskiy Oleksandr Georgiyovich. – Kiyiv, 2008. – 31 s.

20. Shulga N. Dreyf na obochinu. Dvadsat let obschestvennykh izmeneniy v Ukraine / N. A. Shulga. – K. : TOV “Drukarnya “Biznespoligraf”, 2011. – 448 s.

Kucheruk M. S., candidate of historical sciences, docent of Department of history and ethnography of Ukraine, Odessa National Polytechnical University (Ukraine, Odessa), kucherukmaryna@ukr.net

The proclamation of independence of Ukraine as the result of aspiration of civil society

The presence of civil society provides a developed middle class. In Ukraine middle class is underdeveloped. Events 2013–2014 in Ukraine prove that the Ukrainian the European nation. Also we have few in number, but powerful civil society.

The Soviet period of Ukrainian history, starting from the activities of the sixties and before independence, can be described as first, a cultural stage of development of civil society (1961–1991). Undoubtedly, there is no reason to talk about fully formed middle class and civil society in 1991. However, the activities of dissidents was the impetus, and the emergence of informal institutions and further consolidation in the people's movement of Ukraine were the first steps.

Independence has opened new prospects for the Ukrainian nation, and a number of challenges accordingly. 1991 was the beginning of a new era – an independent, sovereign state. Development of the basis for the successful functioning of the middle class and civil society were the main tasks for the coming years.

Keywords: dissidents, civil society, the middle class, the bourgeoisie, the informal associations.

Kucheruk M. S., кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и этнографии Украины, Одесский национальный политехнический университет (Украина, Одесса), kucherukmaryna@ukr.net

Провозглашение независимости Украины как достижение гражданского общества

Экономической основой гражданского общества является развитый средний класс, который, как считают, в Украине недостаточно сформирован. События 2013–2014 гг. в Украине доказывают не только европейскость украинской нации, но и наличие хотя и немногочисленного, но достаточно мощного гражданского общества.

Советский период истории Украины, начиная от деятельности шестидесятников и до провозглашения независимости, можно охарактеризовать как первый, культурный этап развития гражданского общества (1961–1991 гг.). Бесспорно, нет оснований говорить о сформировавшемся в полной мере среднего класса и гражданского общества на 1991 год. Однако, деятельность диссидентов стала толчком, а возникновение неформальных организаций и дальнейшее объединение в Народный Рух Украины стали первыми шагами.

Обретение независимости открыло как новые перспективы перед украинской нацией, так и ряд вызовов. 1991 год стал началом новой эпохи – независимого, суверенного государства. Развитие базиса для успешного функционирования среднего класса и гражданского общества стали основными задачами на последующие годы.

Ключевые слова: диссиденты, гражданское общество, средний класс, буржуазия, неформальные объединения.

* * *

УДК [94:32]:070(44)

Плюта Н. В.
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії,
Рівненський державний гуманітарний університет
(Україна, Рівне), plyta@ukr.net

ПОЗИЦІЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРЕСИ СТОСОВНО ФАШОДСЬКОЇ КРИЗИ

Розглянуто колоніальну політику Франції в Африці в 90-рр. XIX ст., зокрема, досліджено франко-англійські суперечності у Фашоді, реакцію на це

французької преси та суспільства. Мета дослідження – здійснити аналіз позиції французької преси щодо франко-англійських протиріч у Фашоді наприкінці XIX ст. Фашодський інцидент був для Франції важливим етапом у боротьбі за зміцнення колоніальної імперії. Публікації періодичних видань, присвячені англійській колоніальній експансії в Африці, носили характер, який співпадав із політичними настроями в уряді. Якщо на початку Фашодського конфлікту французька преса вороже ставилася до Англії, то до кінця жовтня ця позиція змінюється. Пояснюється це тим, що частина французької правлячої верхівки, яка спочатку вважала, що Англія не наважиться розв'язати війну через зіткнення у Фашоді, переконалася у зворотному, судячи із виступів англійських імперіалістів. Французька преса переглянула свої позиції через реальну загрозу війни.

Ключові слова: Франція, колоніальна політика, Фашодська криза, франко-англійські колоніальні протиріччя, політичні дискусії, справа Дрейфуса.

Суперечності між Францією та Великою Британією, які з'явилися у 80–90-х роках XIX ст. у ході боротьби цих країн за території на Африканському континенті, в подальшому стали однією з причин виникнення Першої світової війни. У своєму прагненні захопити території Східної Африки Франція нашоувхнула на подібні ж устремління Великої Британії. Фашодська криза є одним з ключових питань у франко-англійських колоніальних протиріччях.

В цих умовах взаємовідносини з Англією викликали пильну увагу французьких політичних діячів та преси. Внаслідок цього актуальним є вивчення позиції періодичних видань Франції та її впливу на урядові рішення з приводу франко-англійських протиріч в Африці. Доцільним є і дослідження питання про взаємовплив урядової політики й суспільної думки Франції із вказаної проблематики.

Проблему франко-англійських колоніальних протиріч на африканському континенті досліджували ряд зарубіжних, радянських та російських науковців. Окремі питання даної проблеми розглядали у своїх працях Ж. Арман, Р. Жирарде, К. Хіршфілд, У. Лангер, А. З. Манфред, В. В. Александров, І. С. Чарний, І. А. Улановська, В. А. Субботін. Вперше у вітчизняній науці, С. С. Троян здійснив дослідження політичної боротьби в Німеччині з питань колоніальної політики в Африці у 1871–1890 рр., у ході якого висвітлив окремі аспекти загострення франко-німецьких протиріч в Африці.

Загалом, аналіз сучасної монографічної літератури та періодичних видань дозволяє констатувати, що як у зарубіжній, так і у вітчизняній історіографії немає спеціальних праць, присвячених висвітленню позиції преси Франції щодо Фашодської кризи.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз позиції французької преси щодо франко-англійських протиріч у Фашоді наприкінці XIX ст. Основні завдання: висвітлити ставлення різних періодичних видань Франції до перипетій колоніальних суперечок у Фашоді, дослідити зміну позиції преси Франції від початку до кінця конфлікту.

Вивчення Фашодської кризи 1898 р. допомагає висвітлити прийоми та методи, які застосовувалися європейською дипломатією при імперіалістичному розподілі африканського материка. Колоніальні суперечності з Англією викликали пильну увагу французьких політичних діячів і громадськості. У цьому плані підвищений науковий інтерес становить вивчення суспільної думки Франції та її впливу на рішення уряду стосовно врегулювання Фашодського конфлікту.